

УДК 811.161.2'28:39:523.3:523.9:524.3
<https://doi.org/10.31499/2415-8828.1.2021.232707>

Антоніна Плечко*

АТРИБУТИВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ НЕБЕСНИХ СВІТИЛ У СЕРЕДНЬОПОЛІСЬКИХ ВІРУВАННЯХ

У статті проаналізовано атрибутивні характеристики небесних світил: сонця, місяця та зірок у середньополіських віруваннях на основі діалектних текстів, що є цінним автентичним матеріалом для реконструкції традиційної духовної культури. Подано класифікацію атрибутивів і здійснено аналіз метеорологічних, кольористичних, сакральних, темпоральних означень та інших груп; досліджено антонімічні та синонімічні зв'язки атрибутивів. Зібраний матеріал лише частково відображає характеристику небесних світил у середньополіських говірках як одного з компонентів мовної картини світу, тому й інші засоби відображення номінації сонця, місяця та зірок потребують докладного дослідження.

Ключові слова: небесні світила; атрибутиви; середньополіські вірування; метеорологічні означення; кольористичні означення; сакральні означення; темпоральні означення.

Plechko Antonina. Attributive characteristics of celestial bodies in the Middle Polisian beliefs.

The article analyzes the attributive characteristics of celestial bodies: the sun, the moon and the stars in the Middle Polisian beliefs on the basis of dialect texts, which are valuable authentic material for the reconstruction of traditional spiritual culture. The research material was the texts of field research on inanimate objects collected in the territory of the Middle Polissia of Ukraine in 55 settlements of Zhytomyr and Rivne regions during 2010–2019 years.

The purpose of our research is to describe tokens that are means of reflecting the attributive characteristics of the nomination of celestial bodies in the Middle Polisian dialects as one of the components of the linguistic picture of the world of a separate dialect space. The subject of analysis is the lexical and syntactic expression of the attributes of the sun, the moon and the stars in the beliefs of Polishchuks (local population of Polisian region. In the research the method of expeditionary collection of material, audio recordings with subsequent decoding and transcription of field material, the method of systematic description of the studied phenomenon for systematizing the collected material were used.

The classification of attributes is given and the analysis of meteorological, color, sacred, temporal meanings, on external signs (on the size, on the form) is carried out. The results of the study indicate that the most filled and diverse groups of attributes that make up the Middle Polisian linguistic portrait of the characteristics of celestial bodies are meteorological and color definitions. Meteorological, temporal, external attributes enter into antonymous relations, as they contain in their semantic structure the corresponding positive / negative evaluative element (weather / bad weather). The color attributes, associated with the sun and the moon, are represented only by light and bright colors, there are no dark colors. While describing celestial bodies, we note a group of sacred meanings and adjectives with a gentle color, the suffix of diminution, which indicate a special perception of celestial bodies by Polishchuks.

The collected material only partially reflects the characteristics of celestial bodies in the Middle Polisian dialects as one of the components of the linguistic picture of the world, so other means of reflecting the nomination of the sun, moon and stars require detailed study.

Keywords: celestial bodies; attributes; Middle Polish beliefs; meteorological definitions; color definitions; sacred definitions; temporal definitions.

Постановка проблеми. Друга половина ХХ століття ознаменувалася підвищеною увагою багатьох дослідників-лінгвістів до проблем діалектного дискурсу етнічних груп нашої держави, зокрема й середньополіських культурних текстів, що відображають матеріальну та духовну культуру українців. Сьогодні діалектні тексти становлять унікальну знахідку, лінгвістичну «родзинку» для дослідників, оскільки відображають народну

* Антоніна Плечко, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри іноземних мов Поліського національного університету (Житомир, Україна); e-mail: antoniaukr40@gmail.com.

пам'ять про традиції, ритуали, вірування, отримані від попередніх поколінь. Беззаперечним фактом є думка О. Левчук про те, що «діалектний текст – це ideale поле для міждисциплінарних розвідок ... У тексті можна вивчати мовну семантику граматичних категорій, лексичних і граматичних структур, значення культурних етнокодів» [Левчук 2017, с. 222]. Звернімо увагу на висловлювання деяких науковців про цінність зібраних діалектних матеріалів. Зокрема, Г. Гримашевич зауважує: «Швидкоплинність, змінність мовної ситуації, яка зумовлена як лінгвістичними, так і екстралінгвістичними чинниками, спонукає до запису цінних мовних і культурних свідчень, які через кілька років можуть бути втрачені безповоротно» [Гримашевич 2015, с. 53]; а П. Гриценко підкреслює: «Діалектні тексти репрезентують реальне буття мови, склад, функції мовних одиниць, динаміку їх форми і змісту; це реальність мови, не затиснена і не трансформована вузькими берегами нормативних приписів і обмежень, як у літературному різновиді мови ...» [Гриценко 2003, с. XV–XVI].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Здавна небесні світила захоплювали дослідників, вони ставали об'єктом вивчення як поетів, так і астрономів, філософів тощо. Сонцю та місяцю, зорям присвячували і літературні твори, і ґрунтовні наукові праці. Це, зокрема, праці Т. Федотової, О. Васяновича, О. Таланчук, О. Богуш, О. Сімович, Є. Панасової, М. Рут, О. Чьохи, Т. Авіліна, Є. Бартмінського та ін. Безпосередньо атрибутиви, атрибутивні словосполучення ставали об'єктом дослідження О. Бережної, Т. Беценко, О. Левчук, Т. Лук'янової та ін. Зокрема, О. Бережна проаналізувала структурно-семантичні особливості атрибутивних словосполучень у сфері економічної термінології в сучасній англійській мові [Бережна 2018]. Т. Лук'янова дослідила стереотипотвірний потенціал вільних атрибутивних словосполучень жіночої референції в сучасному британському газетному дискурсі, з'ясувала семантичні, ідеографічні та когнітивні особливості гендерно маркованих вільних атрибутивних конструкцій [Лук'янова 2008]. Т. Беценко розглянула функціонування атрибутивних словосполучень у поетичних текстах шістдесятників, обґрунтувала особливості виникнення новотворів у системі атрибутивних словосполучень сучасної української літературної мови [Беценко 1997]. О. Левчук описала лексеми, що є засобами експлікації мовного образу коня як одного з компонентів української мовної картини світу, дослідила лексико-синтаксичне вираження атрибутивних характеристик вищезазначеного зообразу в говірковому мовленні українського народу [Левчук 2012; Левчук 2017].

Мета нашої розвідки – опис лексем, що є засобами відображення атрибутивних характеристик номінації небесних світил у середньополіських говірках як одного з компонентів мовної картини світу окремого діалектного простору. **Предметом** аналізу є лексико-синтаксичне вираження атрибутивів сонця, місяця та зірок у віруваннях поліщуків. Середньополіські вірування про небесні світила характеризують їх відповідно до народного способу сприйняття світу природи, зокрема відображають «наївні» знання з використанням усталених функціональних характеристик. Ці знання репрезентують такий спосіб сприйняття світу, коли тлумачення мовного матеріалу не покликається на наукове знання про предмет, а характеризує цей предмет адекватно до «наївного» знання з використанням усталених характеристик, а також їх оцінки [Левчук 2017, с. 223].

Матеріалом дослідження слугували діалектні тексти польових досліджень середньополіських вірувань про об'єкти неживої природи, зібрані на

території Середнього Полісся України в 55 населених пунктах Житомирської та Рівненської областей упродовж 2010–2019 рр. У процесі дослідження використано метод експедиційного збирання матеріалу, аудіозаписи з подальшим розшифруванням і транскрибуванням польового матеріалу, метод системного опису досліджуваного явища – для систематизації зібраного матеріалу.

Аналіз текстів середньополіських вірувань про небесні світила дає підстави виокремити різні групи атрибутивів на позначення опису небесних світил (сонця, місяця та зірок): *метеорологічні, кольористичні, сакральні, темпоральні, за зовнішніми ознаками (за розміром, за формою)* тощо.

Найуживанішим елементом у репрезентації атрибутивних характеристик небесних світил є *метеорологічні* означення, що містять у своїй семантичній структурі відповідний оцінний елемент (позитивний/негативний): *йясне, йаскра́ве, чіст'ен'ке, св'ітле / затёмнене, хмурне, т'манен'ке* у значенні 'погодні ознаки сонця': *йясне со́нечко – погóда, затёмнене – дошч, у хма́ру заходит', то ка́жут' буде дошч заўтра* (Гш); *Зимóйу йак со́нце йаскра́ве, то морóз дўже сіл'ний* (Жрб); *йак заходит' за хма́ру со́нце, то на дошч, а йак тманен'ке, то на в'ідлігу* (Брст); *йак чіст'ен'ке, св'ітле со́нце – то погóда буде* (Дрзд). Отже, маємо бінарну опозицію *погода – негода* : *ясне (яскраве, чистеньке, світле) – затуманене (хмурне, тьяняньке)*.

У діалектних текстах про зорі фіксуємо атрибутиви *йяснийе, йаскра́в'і / тёмнийе, т'м'ан'і, тўсклийе* у значенні 'погодні ознаки зірок': *Йяснийе зóр'і – на морóз, а ц'їе – тўсклийе – на н'егóду* (Тх); *йак багáто з'ірок да йяснийе, то на дóбру погóду* (Рдв); *йакшо́ там йасн'і зóр'і, то це на погóду* (Лзн); *ўзімку – на сіл'ний морóз, йакшо́ йаскра́в'і* (Дтк); *йак йаскра́в'і зóр'і – то погóда, а т'м'ан'і, не відно – то негóда* (РДУ); *дўже йяснийе зóрк'і – на морóз* (Мшв); *а йак йяснийе зóр'і – то буде морóз* (Яцк); *йяснийе з'ірк'і – на погóду, а тёмнийе – на негóду* (Дрзд). Отже, маємо бінарну опозицію *погода – негода* : *ясні (яскраві) – темні (тьяняні, тўсклі)*.

Метеорологічні означення із семантикою 'ознака за ясністю, яскравістю місяця' репрезентовані в середньополіських дискурсах такими лексемами: *йясний, йяснен'к'її, йóрк'її, йаскра́вий, чистен'к'її, омїтиї, окрўженїї, обкрўченїї / затёмненїї, затуман'ениї, хму́рний, му́тний, неомїтиї*: *Йак йясний м'ес'ац – то буд'е погóда* (Блк); *г'їншиї м'ес'ац затуман'ениї – це ўже на н'егóду* (Кшн); *м'ес'ац окрўжуїеца, окрўженїї – так на негóду, на дошч* (Рдв); *йак м'ес'ац обкрўченїї – то на дошч* (Уст); *затуман'ениї – на дошч* (Бвс); *хму́рний м'ес'ац – то негóда, хму́р'їца або м'ес'ац у туман'е – то буде дошч. А йак йясний – то на морóз зимóї* (ЧВ); *йак мїес'ац дўже йóрк'її, казáли, шо буде велика жарá* (Слц); *опўжаниї м'їс'ац' так'її, му́тний, то буде дошч* (Мдв); *опўганиї м'їс'ац' ў такóму ободку́, тёмний, буде дошч* (Мкл); *йак м'їс'ац вїїде йяснен'к'її, догорї рóжк'ї лежáт – це на погóду, а ўниз опустиў рóги – то не то ўже, а йак окрўженїї, в ободку́ – то на негóду* (Крч); *йак омїтиї чи рóжк'ї це на погóду чи на дошч. Йак йясний молодичóк – то дóбре, а йе так'її, в туман'і – на негóду чи перем'єну погóди* (Срд); *йак мїес'ац затёмненїї, так йак у хма́р'е – то буде пáдат сн'єг, а л'єтом буде пáдат дошч* (Яцк). Атрибутиви *ясний, яскравий, яркий, чистенький, омитий*, пов'язані з місяцем, вступають між собою в синонімічні відношення та перебувають в опозиції з іншим синонімічним рядом: *затемненїї, затуманениї, хмурний, му́тний, неомитий*.

У діалектних текстах виокремлюємо атрибутиви із семантикою 'характеристики серпа': *стойáч'її, п'їдн'áтиї, завёрнутиї, погóдл'ївиї / опу́шчениї, н'егóдл'ївиї*: *Йак опу́шчениї (молодик) то н'єўгод' буд'е, будут'*

дошч·і. А йак н'е – то ўгору п'ідн'атиї (Чрв); Ал'е отак·її о стойач·її та тон'ен'к·її – то погбда, погбдл'івиї. То ми ўже загл'адзіемо, спадé в'едрó – н'егбдл'івиї, а йак ўгору рóжк·і – погбдл'івиї бол'шинствó (Чбн). Маемо бінарну опозицію погода – негода : стоячий (піднятий, завернутий, погодливий) – опущений (негодливий).

Важливим елементом у створенні середньополіського мовного «портрету» характеристик небесних світил є їх кольористичні особливості. Семантику 'незвичний колір світила під час сходу сонця' та 'кольори сонячних променів під час явища гри сонця' виражають означення: жóўтен'ке; крáсне, червóне, рожéве, бйéле, голубé, голубóв'ен'к'е, зелéне, жóўте, ора́нжове, с'ірэневії. Наприклад: П'ершого дн'а пáск·і сóнце м'ен'а́йеца – то так'е, то так'е. Йак схóдит', то голубé, то червóне. На Вели́кден' сóн'це гра́йе так'ім·і ба́рвам·і (Вст); сóн'це схóд'іло і голубóв'ен'к'е, і зел'ен'ен'к'е (Гш); сóн'це схóдит' червóне. Отó, мабу́т', гра́йе р'ізними ба́рвами на Пáску (Жрб); ах йак хóроше гра́йе. І зелéне, і жóўте, і червóне, і ўс'ак'ім·і цв'етáм·і (Пш); а вонó (сонце) прóсто йак'ім·і рáзним·і цв'етáм·і – в'иш'овими, ўс'ак'ім·і. Тóко на Пáску (Птп); шоб ви побáчили, йак вонó схóдит' да йак вонó гул'а́йе, це ўмёрти – і жóўте, і червóне, і ора́нжове, крáск·і отáк м'ен'а́йеца, гул'а́йеца так'ім·і крáскам·і (Кхр).

У метеорології важливу роль відіграє колір при заході сонця. Червоний колір, за середньополіськими спостереженнями, означає мороз, холод: йак червóним захóдит' з'імóйу – на морóз (Птп); як с'ідáйе червóним – на морóз з'імóйу, і л'ётóм тóже на хóлод (Срк); а йак такé крáсне, то ўзімку – то на морóз (Мжр); т'а́гне так ў стóрону червóно зимóйу – на морóз (Срн); вітер, буря: йак червóне н'éбо од сóнца – на в'ет'ер (Вст); йак сóнце захóд'іт та червóне – бұра мо йакáс' (Чрв); йак сóнце червóне, то на ўйéтер (Прж); крáсне сóнце – на в'етер (Кшн); погоду, спеку, мороз: йак червóним захóдит' – на погбду (Птп), т'а́гне так ў стóрону червóним – на погбду, жáрко (Срн), червóне – на погбду, а ўзімку – на морóз (Кхр); зміну погоди: йак дўже рожéве, червóній захóд сóнца – ож'ідáли п'ер'ем'ени (Дтк); негоду, дощ: крáсне сóнце – на негоду (Кшн); йакшо сóнце захóдит' червóне, то обоўйазкóво бұде дошч (Рсн).

Серед колірних ознак виокремлюємо семантику 'ознака за кольором місяця', репрезентовану синонімічним рядом червóній, червон'áстїї, крáсній, кривáвиї та атрибутивами золотїї, б'éлиї, сївиї. Поодинокі полішуки конкретизують колір місяця та погоду прикмету, пов'язану з ним: Йак м'ес'ац червóній, то на в'етер бұде (Гш); йак червóній чи б'éлиї рб'іца, то це йакáс' пр'ім'ета (Ігн); йак м'ес'ац і сóнце червóне схóд'іт – на дошч (Крс); бувáйе червон'áстїї. А шо бұд'е не знáйут (Тх); булі крáснійе знам'ен':а на нéб·і, шо крáсній м'ес'ац буў, шо бұде шос' пагáне (Яцк); мáма роскáзувала, шо кривáвиї м'іс'ац бувáйе, а чо́го – не знáйу (Брст); такé балáкал'і, так·її розговóр чўла, крáсній м'ес'ац (Брв); допомагáли молїтви до м'іс'ац'а: М'іс'ац'у молодїї, м'іс'ац'у золотїї, чи бол'áт' у мёртвого зўби? А тої, йакóму шéпчут' в'ідпов'ідáйе: «Н'і, не бол'áт', не шчемл'áт' (Срд); йак м'іс'ац'у тумáн'і, сївиї м'іс'ац' – грїбї бұдут ростїї (Рдн).

В українських віруваннях червоний місяць був не лише метеорологічною прикметою, а й ознакою війни [Чубинський 1872, с. 7–8; Жайворонок 2006, с. 369]. Прикмети червоного місяця в середньополіських текстах також здебільшого вказують на війну, кров, погане: Шос' говор'іл'і до вóїні, про кóл'ір м'ес'аца. Бувáйе червон'áстїї (Тх); так'е л'уд'і казál'і, шо йак мáла бут' вóїнá, то м'ес'ец' буў \зм'ен'анїї, червóній (Чрв); буў червóній, то на вóйну (Клш); чўла

такé, шо дуже м'іс'ац' червоній, то пролит':á кров'і дес' (Мдв); казали л'уде: «Ой, хот'áb воїні не було, шо м'іс'ац' червоній» (РБ); по мійес'ацу йак'іс' знак червоній ўказуваў, шо буде воїна, на кроў показуваў (Слц); казали, шо так'ї мійес'ац' буў, náче кроў, то кажут це кровопрол'іт'іе (Кхр); булі краснийе знам'ен':а на нéб'і, шо красний м'ес'ац' буў, шо б'уде шос' пагáне (Яцк); то на пог'ібел' кроў, шо червоній м'ес'ец, було знам'ен':е на нéб'і про воїну (Глн).

Групу сакральних означень, пов'язаних із небесними світилами, становлять атрибутиви с'ватé, св'ашчén:е, Бóже, Госпóдн'е: це все бóж'і св'ітила (РДУ, Срн, Лпк); Бог даў, ўсе створене Бóгом (Яцк); сóнце – св'ітіло Бóже (Гш, Дбв); Бóже сóнечко (Мдв); сóнечко – Бóже óко, вид'ашче óко, це ўсе Бóже (Чдл); кажут: «Не назива́й д'ет'ей сóнечком, бо Госпóд' не вел'їу назива́т' д'ет'ей сóнечком, бо сóнечко Госпóдн'е (Вшв); н'ічóго не мóна класт'і, цеж Бóже: і сóнце, і мійес'ац' (Срн). Подібні атрибутиви і в дискурсах про місяць: коли до н'óго шос' прямоўл'а́йт: «М'іс'ац'у-кн'аз'у, Госпóдн'е св'ітіло... то хрест'аца (РДУ); молод'ік-молодн'ічóк, Бóжиї помочн'ічóк, то'б'é на крутіе рог'і а мн'е на б́истрийе óч'і, то'б'é в'ес' св'ет осв'еща́т', а мн'е ўсеї в'ек д'ів'іца (Дрзд).

Темпоральні означення, пов'язані з небесними світилами, репрезентовані атрибутивами дн'еўнэйе, дén:е (сонце): сóнце св'ітіло Бóже, дн'еўнэйе (Дбв); вступають в антонімічні відношення з лексемою ночнé (про місяць): сóнце – дén:е осв'ещén'іе, а м'ес'ац' – ночнé (Яцк), про зорі: рán'ішн'а, ўрán'ішн'а, рán'ашн'а, ранкóва, рán':а; вступають в антонімічні відношення з атрибутивами вечóрн'а, веч'ірн'а, в'ечérн'а: Йе вечóрн'а зорн'іца і рán'ішн'а, по йак'ї ўставáли, бо рáнок б'уд'е (Тх); сáма п'ёрва вихóдит' веч'ірн'а з'ірка, зор'á. А йе шче рán':а зор'á (Ігн); мо в'ечérн'а зорá і ўрáнци і теж йе (Чбн); йа чу́ла, шо однá зор'á йе веч'ірн'а (Прж); веч'ірн'а зор'á (Чпв); вел'іка з'ёрка – то вечóрн'а схóдит' (Блк); в'ечérн'а і ўрán'ішн'а зóрка (Кшн); в'ечóрн'а з'ірка і ўрán'ішн'а (Рдв, Лтк); веч'ірн'а зор'á з'їшла (Уст); веч'ірн'а зорá і рán':а, це вонá нízко і йїї відно (ЧВ); зóрочка веч'ірн'а ўже зойшла і рán'ішн'а ўже зойшла (Мдв); веч'ірн'а зор'á, пёрша зор'á, чекáли на Кут'у (Срд); в'ечóрн'а і рán'ішн'а вёл'ми св'эт'ат прозрáчнійе (Лзн); йак' веч'érн'а зорá, то ўже веч'ера, звáли морóз (РБ); рán'ішн'а зорá і в'ечóрн'а (Слц, Дбв); то рán'ешн'а з'ёрка, то вечóрн'а (Мжр); мо ранкóва зор'á, чотіри чи п'ят' зóрок скўпчен':а, рáзом схóд'ат' (Обл); йе веч'ірн'а зорá (Млн, Мйс, РДУ, Мрн); веч'ірн'а бу́ла зор'á, не йїли до схóду йїї на Роздвó (Срн); веч'ірн'а зор'á з'їшла (Дтк); ўже п'ёрша в'еч'érн'а зóрка з'їшла і бу́ла рán'ішн'а зóрка (Мшв); вечóрн'а зорá, ўрán'ішн'а, рán'ашн'а з'ірка (Яцк); веч'ірн'а зорá – однá вел'іка (Лпк); вечóрн'а зорá і йе рán'ішн'а, сприймáлас' мнóйу, шо то мої помёрлий брат мен'і св'ітит'. Вечóрн'а зóрка з'їшла, а ўрáнци шче не захавáласа (Брст); веч'ірн'а зорá такá гáрна, вонá захóд'іт так, йак' сóнце, ўс'у ноч вонá, зойшла і рán'ішн'а зорá, рán'ашн'а з'ірка (Дрзд).

У групі означень за зовнішніми ознаками, зокрема за розміром, виокремлюємо атрибутиви, пов'язані із зорями: вел'іка, вел'іка, велик'і, сáма бóл'ша, б'іл'ша, здорóва, сáма бóл'ша та мал'і, малén'к'і, малén'к'іе, ман'ен'ї із семантикою 'ознаки зірок за розміром', що набувають антонімічних відношень: Квóчк'і казál'і, кўп'іна зб'іра́йеца і йак'ііес' з'іроцк'і так'іе. А то йакáс' однá хóд'іт сáма бóл'ша, то вонá н'е сто́йт на м'есц'і (Чбн); однá здорóва вихóд'іт, а кóло нэйї мал'ен'к'і (Птп); йе там Квóчка із курчáтами – кўпка з'ірочóк малén'к'іх (Стр); йе Квóчка – з'ірка і кругóm з'іроцк'і малén'к'і (Чпв); вел'іка з'ёрка – то вечóрн'а схóдит' (Блк); бóл'ша з'ірка і мал'ен'к'іе

разом, а йак зват', не зна́єм (Кшн); Кво́чка мо́то – бага́то з'ірочо́к наўко́ло вели́коїї (Прг); йак с'і́лно вел'і́ка з'і́рка – то в'е́д'ма йакáс' каза́л'і. А йе позбо́ком мал'е́н'к'і́йе не та́к св'е́т'ат (Уст); йак одна́ з'і́рка са́ма вели́ка, б'і́л'ша ў не́б'і сто́йіт', то тре́ба ўже ўстава́т' (Бвс); Кво́чка йе – вели́ка з'іро́чка і мале́н'к'і́й йак'і́с' скў́пчен'а, йе вели́ка і ма́ла, Кво́чка б'і́л'ша тих з'ірочо́к (Мдв); , буў Чума́ц'к'і́й Шл'а́х – вели́ка зора́ і мале́н'к'і́й (Срд); вона́ вели́ка і в'е́л'ми ос'ваи́ча́йе (Лзн); йе Кво́чка – бага́ц'ко з'ірочо́к, а одна́ так са́мо б'і́л'ша, вона́ така́ здоро́ва, а наўко́ло мале́н'к'і́й, йак в'іно́чок (Кхр); йе Кво́чка, кў́пчен'а мале́н'к'і́х з'ірочо́к наўко́ло вели́коїї на за́ход'і (Яцк); йе Кво́чка вели́ка і скў́пчен'а (Лпк); Кво́чка – де наўко́ло бага́то мале́н'к'і́х з'ірочо́к (Брст). Тотожні атрибутиви із семантикою 'світило малого розміру' фіксуємо при описі місяця: мал'е́н'к'і́й, мале́н'к'і́й, ман'е́н'і́й; з ними перебувають в антонімічній парі епітети бо́л'ши́й, вели́к'і́й: Молоди́к – то нови́й м'і́с'ац, пудпо́ўна – то йак оста́йе́ца мале́н'к'і́й се́рп'і́к. А тод'і́ на мале́н'к'і́й се́рп'і́к ка́жут' стари́й м'і́с'ац (Ігн); пудпо́ўна и́че йак кру́гли́й, вели́к'і́й м'е́с'ац (Гшв); молод'і́к, пудпо́ўна – то бо́л'ши́й йак молод'і́к (Чрв); йак ўдо́св'і́та зо́ўс'і́м мал'е́н'к'і́й – то стари́й, а тоді́ па́ру дно́ў ми не ба́чимо н'і стари́го, н'і молод'о́го (Кшн); то стари́й – мал'е́н'к'і́й стар'е́н'к'і́й, по́т'і́м нема́ н'і́йа́к і зноў молоді́к наста́йе́ (Брв); це молоді́к наста́йе́ на тре́т'і́й ден'і́його ві́дно – ман'е́н'і́й се́рп'і́к (Крчц).

Для опису місяця інформанти використовують атрибутиви, що належать до групи атрибутивів за зовнішніми ознаками (за формою): кру́гли́й, по́ўни́й, окру́гли́й, ці́лий із семантикою 'округлості та наповнення, повноти світила', антонімічну семантику реалізує означення некру́гли́й: пудпо́ўна и́че йак кру́гли́й (Гшв); молоді́й п'е́р'екро́й, и́че некру́гли́й – то п'і́допо́ўни́й, а кру́гли́й – то по́ўни́й (Тх); кру́гли́й – то по́ўна (Ігн); пудпо́ўна – то кру́гли́й (Кшн); пудпо́ўн'а – це по́ўни́й, кру́гли́й, а тод'і́ се́рп'і́к ста́йе́, стар'і́к – це йак кру́гли́й да не чо́рни́й (Лтк); йак наста́йе́ полов'і́нка – то наста́йе́ молоді́к, тод'і́ трі́шк'і́ бу́л'ша́йе, то кру́гли́й – то пудпо́ўн'а, по́ўни́й м'е́с'ац (Обл); Го́споди, йакé хороство́ Господ' держа́т' на не́б'і́: пудпо́ўна на ці́лого каза́ли, йак кру́гли́й по́ўн'і́ст'у (Чдл); кру́гли́й м'е́с'ац (Брв).

Отже, найбільш наповненими та різноманітними групами атрибутивів, що вербалізують середньополіський мовний портрет характеристик небесних світил, є метеорологічні та кольористичні означення. Метеорологічні, темпоральні, за зовнішніми ознаками атрибутиви вступають в антонімічні відношення, оскільки містять у своїй семантичній структурі відповідний позитивний/негативний оцінний елемент (погода/негода). Кольористичні атрибутиви, пов'язані із сонцем та місяцем, представлені лише світлою та яскравою кольоровою гамою, відсутні темні кольори. При описі небесних світил фіксуємо групу сакральних означень і прикметники з пестливим забарвленням, суфіксом зменшеності: т'мяне́ньке сонце; жо́втен'е́ке, голу́бовен'е́ке, зеле́не́ньке (про сонце); чи́стен'е́кий місяць; ма́ленькій (мане́ній) се́рпик; ма́ленькі зі́рочки, що вказують на особливе сприйняття небесних світил поліщуками. Зібраний матеріал лише частково відображає характеристику небесних світил у середньополіських говірках як одного з компонентів мовної картини світу, тому й інші засоби вираження номінації сонця, місяця та зірок потребують докладного дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

Бережна, О. О. (2018). Структурні та семантичні особливості багатокомпонентних атрибутивних словосполучень в англомовних наукових текстах економічної тематики. [У:]

Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Перекладознавство та міжкультурна комунікація, вип. 1 (2), с. 103–106.

Беценко, Т. П. (1997). Особливості лінійно-динамічної структури атрибутивних словосполучень як ознака індивідуального поетичного стилю. [У:] *Лінгвістичні дослідження*. Науковий вісник. Вип. 3. Харків, с. 125–132.

Гримашевич, Г. І. (2015). Діалектний текст як лінгвокультурний феномен. [У:] *Лінгвокультурний дискурс у парадигмі професійної освіти*. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції. Житомир, с. 52–58.

Гриценко, П. Ю. (2003). Тексти як джерело дослідження українських говірок Румунії: [Передмова]. [У:] Павлюк, М. і Робчук, І. *Українські говори Румунії*. Едмонтон; Львів; Нью-Йорк; Торонто, с. I–XVI.

Жайворонок, В. В. (2006). *Знаки української етнокультури. Словник-довідник*. Київ, 703 с.

Левчук, О. (2012). Мовний образ коня та його атрибутивні характеристики в українському пісенному фольклорі. [У:] *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Львів, вип. 57, с. 136–146. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_fil_2012_57_17 (дата запису: 25.01.2021).

Левчук, О. І. (2017). Атрибутивна характеристика коня в говорі батюків (на матеріалі діалектних записів І. Верхратського). [У:] *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Львів, вип. 64 (2), с. 222–227. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_fil_2017_64%282%29__29 (дата запису: 25.01.2021).

Лукьянова, Т. Г. (2008). Вербалізація гендерних стереотипів атрибутивними словосполученнями, що позначають індивідуально-психологічні характеристики чоловіка. [У:] *Нова філологія*. Збірник наукових праць. Запоріжжя, № 30, с. 232–235.

Чубинский, П. П. (1872). Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край. *Материалы и изследования, собранныя д. чл. П. П. Чубинскимъ*. Т. 1. Санкт-Петербургъ, 468 с.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ НАЗВ ОБСТЕЖЕНИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ

Вст – Виступовичі Овруцького р-ну Житомирської області; Гш – Гошів Овруцького р-ну; Жрб – Журба (Невгоди) Овруцького р-ну; Ігн – Ігнатпіль Овруцького р-ну; Крс – Красилівка Овруцького р-ну; Пщ – Пішаниця Овруцького р-ну; Птп – Потаповичі Овруцького р-ну; Срк – Сорокопені Овруцького р-ну; Тх – Тхорин Овруцького р-ну; Чбн – Чабан Овруцького р-ну; Чрв – Черевки Овруцького р-ну; Стр – Стирти Черняхівського р-ну; Прж – с. Пиріжки Малинського р-ну; Чпв – Чоповичі Малинського р-ну; Блк – Білокоровичі Олевського р-ну; Кшн – Кишин Олевського р-ну; Прг – Перга Олевського р-ну; Рдв – Радовель Олевського р-ну; Уст – Устинівка Олевського р-н; Бвс – Бовсуни Лугинського р-н; Лтк – Литкі Лугинського р-н; ЧВ – Червона Волока Лугинського р-н; Клш – Куліші Ємільчинського р-ну; Мдв – Медведове Ємільчинського р-ну; Мкл – Миколаївка Ємільчинського р-ну; Рсн – Рясне Ємільчинського р-ну; Срд – Середи Ємільчинського р-ну; Лзн – Лозниця Народицького р-ну; РБ – Рудня Базарська Народицького р-ну; Слц – Селець Народицького р-ну; Хрс – Христинівка Народицького р-ну; Мжр – Межирічка Радомишльського р-н; Вшв – Вишевичі Радомишльського р-ну; Дбв – Дубовик Радомишльського р-ну; Обл – Обліткі Радомишльського р-н; Птв – Потіївка Радомишльського р-н; Млн – Мелені Коростенського р-н; Мйс – Мойсіївка Коростенського р-ну; Рдн – Рудня Коростенського р-н; РдУ – Рудня Ушомирська Коростенського р-н; Срн – Сарновичі Коростенського р-ну; Крч – Курчиця Новоград-Волинського р-н; РжВ – Рижани Володарськ-Волинського р-н; Кхр – Кухарі Іванківського р-н Київська область; Мрн – Мар'янівка Поліського р-н Київська область; Дтк – Дитяткі Чорнобильського р-ну Київська область; Мшв – Машеве Чорнобильського р-ну (с. Лукаші Барашівського р-ну Київська область); Яцк – Яцковичі Березнівського району Рівненська область; Лпк – Липки Гоцанського району Рівненська область; Брст – Берестя Дубровицького району Рівненська область; Япл – Яполоть Костопільського району Рівненська область; Чдл – Чудель Сарненського району Рівненська область; Брв – Борове Рокитнянського району Рівненська область; Глн – Глинне Рокитнянського району Рівненська область; Дрзд – Дроздинь Рокитнянського району Рівненська область.

Подано до редакції 02.02.2021 року
Прийнято до друку 02.03.2021 року